

УДК 316.62+323.2

ЧИННИКИ НЕРІВНОСТІ ПОЛІТИЧНОЇ УЧАСТІ В СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ: ДОСВІД ЗАСТОСУВАННЯ БІНАРНОЇ ЛОГІСТИЧНОЇ РЕГРЕСІЇ

Уджмаджурідзе Георгій Гурамович – аспірант кафедри соціології Дніпропетровського національного університету імені Олеса Гончара

У статті здійснюється аналіз чинників формування нерівності політичної участі в сучасному українському суспільстві. Автор актуалізує питання нерівності політичної участі як нової форми прояву соціальної нерівності в українському суспільстві. Підкреслюється взаємозв'язок рівня нерівності політичної участі та загального рівня політичної нерівності в суспільстві. У статті здійснено структурування теоретико-методологічних наробок західної соціології щодо визначення детермінант формування нерівності політичної участі в суспільстві. Для реалізації мети дослідження здійснюється статистичний аналіз значимості та впливовості різноманітних чинників детермінації рівня та типів політичної участі за допомогою процедури бінарної логістичної регресії на основі масиву Омнібусу КМІС за грудень 2015 року. На основі інтерпретації отриманих даних визначаються чинники, які здатні детермінувати нерівність політичної участі в реаліях українського суспільства. За допомогою комплексного аналізу отриманих рівнянь розробляються рекомендації щодо політик зменшення рівня нерівності політичної участі серед населення.

Ключові слова: бінарна логістична регресія, нерівність політичної участі, політична участь, соціальна нерівність, чинники участі.

В статье осуществляется анализ факторов формирования неравенства политического участия в современном украинском обществе. Автор актуализирует вопрос неравенства политического участия как новой формы проявления социального неравенства в украинском обществе. Подчеркивается взаимосвязь уровня неравенства политического участия и общего уровня политического неравенства в обществе. В статье осуществлено структурирование теоретико-методологических наработок западной социологии по определению детерминант формирования неравенства политического участия в обществе. Для реализации цели исследования осуществляется статистический анализ значимости и влияния различных факторов детерминации уровня и типов политического участия с помощью процедуры бинарной логистической регрессии на основе массива Омнибуса КМИС за декабрь 2015 года. На основе интерпретации полученных данных определяются факторы, которые способны детерминировать неравенство политического участия в реалиях украинского общества. С помощью комплексного анализа полученных уравнений разрабатываются рекомендации относительно политик уменьшения уровня неравенства политического участия среди населения.

Ключевые слова: бинарная логистическая регрессия, неравенство политического участия, политическое участие, социальное неравенство, факторы участия.

The article analysed the factors of formation of inequality of political participation in modern Ukrainian society. The author actualizes the issue of inequality of political participation as a new form of manifestation of social inequality in Ukrainian society. The relationship between the level of inequality of political participation and the overall level of political inequality in society is emphasized. In the article, the structuring of the theoretical-methodological developments of Western sociology in determining of formation of inequality of political participation in society is done. To realize the goal of the research, a statistical analysis of the significance and influence factors of determination of the level and types of political participation is carried by using the binary logistic regression procedure based on Omnibus' KIIIS array for December 2015. Based on the interpretation of the data obtained, the factors that can determine the inequality of political participation in realities of Ukrainian society are determined. With the help of a comprehensive analysis of the equations obtained, the recommendations of the politics for reducing the level of inequality of political participation among the population are being developed.

Keywords: binary logistic regression, inequality of political participation, political participation, social inequality, factors of participation.

Різкі соціально-політичні зміни останніх років (Євромайдан, анексія Криму, антитерористична операція на Донбасі) посилили трансформаційні процеси в українському суспільстві. Запити в глибоких інституційних перетвореннях української політичної системи для реалізації соціальної агентності, що виявляється в різноманітній участі населення, призвели до впровадження реформи децентралізації країни.

Таким чином, боротьба за політичну владу поступово буде переходити на місцевий рівень, і разом із тим зміниться й обличчя суб'єктів, що боротимуться за неї.

Матеріальні блага, економічно-інституційні можливості, функціонально-системні привілеї будуть належати тим суб'єктам, які будуть краще пристосовані до нових «правил гри», де подібні ресурси будуть належати тим, хто їх «попросить». Ми можемо завбачити перспективу нових соціальних конфліктів між тими, хто виявлятиме активну соціальну, громадську та політичну участь і буде мати державно-інституційну підтримку («громадянами»); і тими, хто буде лише пасивно спостерігати за перерозподілом ресурсів («патерналістами»). Таким чином, актуалізуються нові форми соціальної нерівності в нашому суспільстві – нерівності участі. У межах цього дослідження ми обмежимося визначенням чинників формування нерівності політичної участі.

Питаннями соціальної нерівності займалися: С. Бабенко, Д. Дмитрук, А. Домаранска, Ю. Золотарьова, О. Куценко, Е. Лібанова, С. Макеєв, Л. Малиш, С. Оксамитна, Л. Хижняк. Науковою концептуалізацією феномену політичної участі займалися серед українських вчених: Н. Бойко, Б. Вахула, Л. Герасіна, О. Гончаренко, Е. Ключенко, І. Костенок, О. Лісеєнко, Б. Макаренко, А. Маковієнко, А. Марченко, С. Нуждін, О. Резнік, Н. Ротар, Ю. Савельєв, С. Сальнікова; серед закордонних: С. Вєрба, Р. Далтон, К. Дауєс, Р. Інглгарт, Д. МакФарланд, М. Мирош, Л. Мілбрайт. Орієнтири розвідки проблематики нерівності політичної участі запропонували: Ю. Золотарьова, Ю. Красін, В. Полторак, Ю. Рябухіна, Г. Смольянов та Кл. Армінгеон, Н. Густафссон, М. Краусс, С. Ліпсет, М. Перссон, Дж. Шевчік, М. Шроєдер.

Метою дослідження є визначення чинників формування нерівності політичної участі в сучасному українському суспільстві.

Саме питання причин та ознак нерівності завжди було актуальним у межах соціогуманітарного знання. Нерівність є природним атрибутом поділу людей за певною характеристикою. Але як людина є істотою соціальною, так і нерівність є соціальним феноменом. Основами соціальних нерівностей є соціокультурні та ресурсні відмінності індивідів (груп) [1] – саме вони структурують соціальну реальність, утворюючи стратифікаційну матрицю суспільств і певний соціальний порядок.

Аспекти соціальних нерівностей проявляються й у практиках публічної участі соціальних агентів: «Через участь виявляється соціальна нерівність і розбіжності в цілях діяльності та ціннісних орієнтаціях» [2, с. 78]. З 80-х років ХХ ст. у західних демократичних суспільствах завдяки економічному добробуту змінюється модель цінностей [3] – це призводить до переформатування «правил гри» у політичному полі – тепер повнота влади належить не тільки владним елітам, а й широким масам населення: «Особливі акценти робляться на проблемах децентралізації влади й участі у виробленні рішень» [4, с. 98]. Відбувається становлення так званої демократії партисипативної (участі).

Іншими словами, відбулося зменшення політичної нерівності: індивіди та соціальні групи здобули ширші можливості доступу до політичної сфери й тих привілеїв (ресурсів), що вона надає. Загалом політична нерівність є «традиційною» формою прояву соціальної нерівності. Під політичною нерівністю розуміється ієрархічний розподіл соціальних груп (індивідів) за їх доступом до політичної влади та тих ресурсів (привілеїв), що вона надає. На одному боці такої шкали соціальної нерівності розташовуються суб'єкти, які відсторонені від влади та не мають політичних ресурсів, на іншому – політична еліта, яка володіє найбільшим обсягом влади та політичних ресурсів [5]. Через специфіку функціонування даної нерівності як «ринку» політична еліта схильна монополізувати політичні ресурси та встановлювати обмеження щодо доступу до них інших суб'єктів. Процес демократизації нероздільно пов'язаний зі зменшенням політичної нерівності й включенням у політику широких мас населення [6].

Ще Т. Парсонс вбачав включення акторів у процеси соціальної системи необхідною та обов'язковою умовою подальшого розвитку соціальної системи [7, с. 27]; Р. Дарендорф ототожнював процес суспільного розвитку із процесом поширення громадянських прав, що передбачає «мобілізацію людей та їхніх потреб, намагань і бажань» [8, с. 16]. Використання подібних прав (можливостей) виражається в політичній участі індивідів, їхній інклюзії в політичне життя.

Зі зростанням значимості політичної участі як головного інструменту включення широких мас населення в політичне життя, починає проявлятися й нерівність політичної участі. Нерівність політичної участі можна назвати «ноюю» формою прояву соціальної нерівності. Під нерівністю політичної участі ми розуміємо ієрархічний розподіл соціальних груп (індивідів) за їх доступом до політичної участі. На одному боці такої шкали розташовуються політичні абсентеїсти, на іншому – політичні активісти. Нерівність політичної участі пов'язана із політичною нерівністю, проте є більш вузьким феноменом (рівень нерівності політичної участі є одним із показників рівня політичної нерівності в суспільстві). Відмінною є специфіка формування нерівності доступу індивідів та соціальних груп до політичної участі: політичні активісти не схильні запроваджувати обмеження щодо доступу до політичної участі інших суб'єктів. Сьогодні ми навряд чи зможемо знайти інституціоналізовано-закріплені правила доступу до політичної участі (крім випадків правової недієздатності громадян, перебування у виправних установах, зайнятості у військово-поліцейських структурах), проте не можна стверджувати, що такі правила не будуть існувати в майбутньому. Однак, запровадження обмежень

доступу до політичної участі може свідчити про авторитарні прагнення правлячої політичної еліти [9, с. 133] та призводитиме до соціально-політичної депривації соціальних агентів [10, с. 257]. Загалом таке «штучне» посилення нерівності доступу до політичної участі, за твердженням С. Ліпсета, слугує причиною розповсюдження неконвенціональних форм політичної участі [11].

«Природня» ж нерівність політичної участі є об'єктивним атрибутом демократичного суспільства, а специфіка рівня нерівності політичної участі детермінується соціокультурними та ресурсними відмінностями соціальних агентів (індивідів, груп, класів тощо): «Ресурси, пов'язані із сімейним походженням, освітою й доходами, а також статтю, віком і етнічною приналежністю, грають важливу роль у роз'ясненні не тільки того, хто буде брати участь, а й у яких формах вони братимуть участь» [6, с. 6]. Тож, різноманітні аспекти соціальної нерівності виступають скоріше як чинники детермінації рівня, форми, типу й успіху політичної участі: «Основна проблема сучасних досліджень участі полягає в пошуку чинників, які б пояснювали відмінності в тенденціях і формах участі серед різних соціальних груп» [2, с. 80].

Загалом можна виділити декілька моделей пояснення чинників детермінації нерівності політичної участі (див.: [12; 13; 14]):

1. *Структурна модель* полягає в аналізі впливу детермінант різноманітних стратифікаційних порядків сучасного світу на політичну активність індивідів; представлена наступними підходами:

1) *Класовий підхід* зосереджує свою увагу на приналежності індивідів до великих соціальних груп – класів, – що об'єднують інтереси й бажання індивідів і мобілізують їх під час політичної боротьби [14].

2) *Теорія соціальних розколів* С. Роканна та С. Ліпсета [15] – зосереджується на аналізі конфліктного потенціалу різних соціальних груп; детермінація політичної поведінки пояснюється ідентифікацією та солідаризацією індивідів із групами, до яких вони належать, та інтереси яких вони намагаються втілити через політичний конфлікт.

3) *Соціально-економічний підхід* пояснює домінуючу роль соціально-економічного статусу індивіда (SES), цей статус визначається через рівень доходу, освіти, престижу професії індивіда [16].

II. *Культурно-ціннісна модель* фокусує свою увагу на суб'єктивних чинниках людської природи в детермінації політичної участі; представлена наступними підходами:

1) *Соціально-психологічний підхід* представлений наробками Р. Даля [17]: можливість масової політичної участі індивідів Даль пов'язує з індикаторами: політичної ефективності (впевненість у можливість впливу на політичну систему), політичної залученості (інтерес до політики) та політичної довіри (рівень довіри до політичних інститутів та політичної системи в цілому).

2) *Культурно-ціннісний підхід* оперує до концепції політичної культури С. Верби та Г. Алмонда [18]. На їх думку, значимість мають політичні орієнтації, що містять установки на сприйняття політичної системи та власної ролі (участі) у цій системі. Можна відділити такі рівні орієнтацій: когнітивні – охоплюють знання та моделі пізнання політичної дійсності; афективні – пояснюють емоційний фон сприйняття політичної сфери та всіх її суб'єктів; аксіологічні – об'єднують оціночні судження індивідів щодо політичної сфери, її суб'єктів.

3) *Ціннісно-мотиваційний підхід* пов'язаний із моделлю постматеріалістичних цінностей Р. Інглгарта. Постматеріалістичні (емансипаційні) цінності продукують розвиток демократичних інституцій, громадянського суспільства та самої активної участі в політичних діях [3, с. 24].

III. *Ресурсна модель* пояснює аспекти політичної участі індивідів на основі здобутків структурної та культурно-ціннісної моделей; представлена наступними підходами:

1) *Теорія мобілізації ресурсів*: політична участь трактується як цілеспрямована і скерована діяльність раціонально орієнтованих соціальних груп для задоволення своїх потреб та інтересів [19]. Ресурсами виступають освіта, гроші, вік, соціальні зв'язки, спеціальні навички, вільний час, соціальний статус тощо.

2) *Модель громадянського волюнтаризму* С. Верби та Г. Бреді [20] включає здобутки ресурсного й соціально-психологічного підходу. Ресурсами виступають гроші, час, навички, статус тощо; мотиваційною складовою виступають когнітивні індикатори політичного інтересу та політичної ефективності (віра у власні сили щось змінити), відчуття громадянського обов'язку; мобілізаційною складовою виступає готовність індивіда брати участь у різноманітних формах політичної активності (участі).

3) *Теорія соціального капіталу* представлена наробками Р. Патнама: довіра допомагає індивідам зі схожими цінностями об'єднуватися в соціальні групи; саме такі групи (об'єднання) виступають основними агентами соціальних перетворень у суспільстві [21].

У цілому вищезазначені підходи можна об'єднати у дві групи – підходи, основані на соціальному поділі можливостей та підходи, основані на особистісній мотивації індивідів.

Для реалізації мети нашого дослідження на основі статистичного аналізу даних Омнібусу КМІС за грудень 2015 року¹ ми визначимо вплив вищезазначених чинників (що наявні в масиві) на можливу² політичну

¹ Польовий етап дослідження тривав з 1 по 14 грудня 2015 року. Вибірка: стохастична чотириступенева, репрезентативна для населення України (без АР Крим) віком від 18 років. Опитано 2022 респонденти. Статистична похибка вибірки (з

участь індивідів за допомогою процедури бінарної логістичної регресії³.

Для створення залежних змінних ми, насамперед, зменшимо шкали деяких змінних масиву⁴ за допомогою перекодування – це дозволить нам дихотомізувати змінні до аспекту участі/неучасті. На основі цього ми створимо дві залежні змінні: «Політична участь» та «Політична неучасть». Перша приймає значення 1, якщо респондент позначив готовність до участі хоча б в одній із форм політичної активності, і значення 0, якщо жодної не позначив; друга приймає значення 1, якщо респондент позначив хоча б один із варіантів відповіді, де йдеться про неготовність брати участь у політичній активності, і значення 0, якщо такі варіанти не позначені. Аналіз таких змінних дозволить визначити значимі чинники детермінації рівня нерівності політичної участі серед населення.

Крім цього, перспективним вважаємо аналіз чинників детермінації типів політичної участі – як ми вже зазначали, специфіка рівня нерівності політичної участі проявляється у відтворенні конвенціональних чи неконвенціональних форм політичної участі в суспільстві: «Нерівність також має тенденцію бути менш вираженою щодо більш конвенціональних або інституалізованих форм політичної участі» [6, с. 1]. Проте, для створення подібних змінних нам потрібен критерій типологізації форм політичної участі. «Базова» класифікація форм політичної участі на конвенціональні та неконвенціональні Л. Мілбрайта [22] засновується на критерії дотримання норм права (закону) та/або норм традицій (моралі) щодо участі в політичному житті [23, с. 283]. На нашу думку, наведений критерій типологізації занадто спирається на наявні в суспільстві норми й традиції, що темпоральні за своєю природою.

Тож, для створення змінних, що відображають релятивні типи політичної участі, ми об'єднаємо усю множину представлених форм можливої політичної активності у декілька однорідних груп за допомогою процедури факторного аналізу (див. табл. 1).

Таблиця 1.

Факторний аналіз форм політичної участі⁵

	Фактор			
	Помірковано-протестна участь (16,54%)	Громадянський активізм (13,56%)	Електоральна участь (9,92%)	Радикально-протестна участь (9,35%)
Бойкот (відмова виконувати рішення адміністрації, органів влади)	0,781			
Участь у страйках	0,734			
Несанкціоновані мітинги і демонстрації	0,673			
Загроза страйком	0,544			
Голодування	0,479			
Збір підписів під колективними вимогами (вимогами, закликами)		0,789		
Участь у виборчій кампанії		0,709		
Санкціоновані мітинги і демонстрації		0,687		
Участь у референдумі		0,38	0,369	
Участь у виборах			0,785	
Порча виборчого бюлетеня			-0,708	
Створення незалежних від владних структур збройних формувань				0,737
Пікетування державних установ				0,656
Захоплення будівель				0,513

Було побудовано чотири фактори, кожен з яких описує певний тип політичної участі індивідів. Перший фактор пояснює близько 16,54% дисперсії та об'єднує низку протестно-неконвенціональних форм політичної участі. Але такі форми активності не характеризуються надто радикальним і відкритим спротивом владі. Другий фактор пояснює близько 13,56% дисперсії, загалом характеризує форми

ймовірністю 95%) не перевищує: 3.3%. Метод: особисте інтерв'ю за місцем проживання респондента. Режим доступу: <http://ukraine.survey-archive.com/app/serve?blob-key=112669>.

² Тут і надалі мається на увазі можлива політична участь, оскільки питання респондентам ставилися у конотації готовності до участі.

³ Для обробки та статистичного аналізу емпіричних даних використовувався пакет SPSS v. 23 для Windows.

⁴ Змінні: V6; V7; V8. Зі змінної V6 створено окрему дихотомічну змінну «Порча бюлетеня» на основі варіанту відповіді: «Закреслив би всі політичні партії у бюлетені/зіпсував бюлетень».

⁵ Застосовувався метод головних компонент та обернення за методом Varimax. Побудовані фактори пояснюють близько 49,37% дисперсії. Критерій Кайзера-Мейера-Олкіна дорівнює 0,723, що свідчить про прийнятну адекватність застосування факторного аналізу. У таблиці наведені значення, що перевищують 0,30.

громадянського активізму. Третій фактор пояснює 9,92% дисперсії та об'єднує форми участі населення в масових виборчих (електоральних) подіях. Як бачимо, змінна «Участь у референдумі» потрапила в обидва факторні рішення, це пояснюється геополітичною конотацією питання в анкеті, тож визначення геополітичного майбутнього України через референдум є ознакою як громадянського активізму, так і електоральної участі. Четвертий фактор пояснює 9,35% дисперсії та об'єднує найбільш радикальні й протестні форми політичної участі, спрямовані на активну конфронтацію із владою.

Таким чином, процедура факторного аналізу дала нам чотири типи політичної участі. Основуючись на цих типах, ми створимо відповідні фіктивні дихотомічні змінні: «Помірковано-протестна участь», «Громадянський активізм», «Електоральна участь», «Радикально-протестна участь» – кожна з цих змінних може приймати значення 1, якщо респондент позначив готовність до участі хоча б в одній із форм, що підпадає під відповідний фактор (див. табл. 1) або значення 0, якщо жодної із відповідних форм не було позначено.

Як незалежні змінні, для рівнянь бінарної логістичної регресії, виступають такі, що наведені в табл. 2.

Таблиця 2.

Опис незалежних змінних для рівнянь бінарної логістичної регресії

Незалежна змінна	Індикатор	Шкала
Авторитаризм	Зараз нам більше потрібне сильне керівництво, ніж демократія	0 - Зовсім не згодні; 1 - Скоріше не згодні; 2 - Скоріше згодні; 3 - Повністю згодні
Патерналізм	Для мене не має значення, у якій країні жити. Все, що я хочу – це мати гарну зарплату, а потім пенсію	0 - Зовсім не згодні; 1 - Скоріше не згодні; 2 - Скоріше згодні; 3 - Повністю згодні
Політичний екстремізм	Бувають обставини, коли для досягнення політичних цілей виправдане використання тероризму	0 - Зовсім не згодні; 1 - Скоріше не згодні; 2 - Скоріше згодні; 3 - Повністю згодні
Донбас-конфлікт	Жертви й руйнування на Донбасі настільки великі, що зараз неможливо говорити про примирення людей по обидві сторони лінії розмежування в найближчій перспективі.	0 - Зовсім не згодні; 1 - Скоріше не згодні; 2 - Скоріше згодні; 3 - Повністю згодні
Ставлення до РФ	Якими б Ви хотіли бачити відносини України з Росією?	0 - такими ж, як з іншими державами - із закритими кордонами, візами, митницями; 1 - Україна й Росія мають бути незалежними, але дружніми державами - з відкритими кордонами, без віз і митниць; 2 - Україна й Росія мають об'єднатися в одну державу
Оптимізм	Як, на вашу думку, буде змінюватися курс долара стосовно гривні протягом найближчих 3 місяців?	0 - Буде рости; 1 - Буде коливатися на нинішньому рівні; 2 - Буде знижуватися
Довіра Волонтерам	Наскільки Ви довіряєте: Волонтерам?	0 - Зовсім не довіряю; 1 - Скоріше не довіряю; 2 - Важко сказати; 3 - Скоріше довіряю; 4 - Повністю довіряю
Довіра ВР	Наскільки Ви довіряєте: Верховній Раді України?	0 - Зовсім не довіряю; 1 - Скоріше не довіряю; 2 - Важко сказати; 3 - Скоріше довіряю; 4 - Повністю довіряю
Довіра Президенту	Наскільки Ви довіряєте: Президенту України?	0 - Зовсім не довіряю; 1 - Скоріше не довіряю; 2 - Важко сказати; 3 - Скоріше довіряю; 4 - Повністю довіряю
Довіра Нац. Поліції	Наскільки Ви довіряєте: Національній поліції (колишня міліція)?	0 - Зовсім не довіряю; 1 - Скоріше не довіряю; 2 - Важко сказати; 3 - Скоріше довіряю; 4 - Повністю довіряю
Довіра Патруль. Поліції	Наскільки Ви довіряєте: Патрульній поліції?	0 - Зовсім не довіряю; 1 - Скоріше не довіряю; 2 - Важко сказати; 3 - Скоріше довіряю; 4 - Повністю довіряю
Довіра Переселенцям	Наскільки Ви довіряєте: Переселенцям?	0 - Зовсім не довіряю; 1 - Скоріше не довіряю; 2 - Важко сказати; 3 - Скоріше довіряю; 4 - Повністю довіряю
Довіра Укр. ЗМІ	Наскільки Ви довіряєте: Українським ЗМІ?	0 - Зовсім не довіряю; 1 - Скоріше не довіряю; 2 - Важко сказати; 3 - Скоріше довіряю; 4 - Повністю довіряю
Довіра Рос. ЗМІ	Наскільки Ви довіряєте: Російським ЗМІ?	0 - Зовсім не довіряю; 1 - Скоріше не довіряю; 2 - Важко сказати; 3 - Скоріше довіряю; 4 - Повністю довіряю
Довіра СБУ	Наскільки Ви довіряєте: СБУ?	0 - Зовсім не довіряю; 1 - Скоріше не довіряю; 2 - Важко сказати; 3 - Скоріше довіряю; 4 - Повністю довіряю
Вікова група	Вік (6 вікових груп)	0 - 18-29; 1 - 30-39; 2 - 40-49; 3 - 50-59; 4 - 60-69; 5 - 70 +
Мова спілкування	Мова опитування	0 - Російська; 1 - Українська
Національність	Я прошу Вас відповісти ще на одне запитання стосовно національної приналежності, щоб записати її по можливості точніше.	0 - Тільки українцем (кою), 1 українцем (кою) і росіянином (кою), але більше українцем (кою); 1 - Тільки росіянином (кою), 1 росіянином (кою) і українцем (кою), але більше росіянином (кою)
Регіон проживання	Макрорегіони	0 - Центрально-Західний; 1 - Південно-Східний
Конфесія	Скажіть, будь ласка, чи належите Ви до якоїсь церкви чи релігійної конфесії, і якщо так, то	0 - Українська православна церква (Київський патріархат), Українська автокефальна православна церква; 1 -

	до якої саме?	Українська православна церква (Московський патріархат)
Розмір поселення	Тип та розмір населеного пункту	0 - Село; 1 - Селище міського типу; 2 - Маленьке місто (до 20 тисяч мешканців); 3 - Середнє місто (20-49 тис.); 4 - Місто з населенням 50-99 тис.; 5 - Велике місто (100-499 тис.); 6 - Дуже велике місто (більше 500 тис.)
Тип поселення	Міське та сільське населення	0 - Сільське населення; 1 - Міське населення
Доходи	Будь ласка, подивіться на картку і скажіть мені, яке з тверджень найточніше відповідає фінансовому становищу Вашої сім'ї?	0 - Нам не вистачає грошей навіть на їжу; 1 - Нам вистачає грошей на їжу, але купувати одяг вже важко; 2 - Нам вистачає грошей на їжу, одяг і ми можемо дещо відкласти; 3 - Ми можемо дозволити собі купувати деякі коштовні речі; 4 - Ми можемо дозволити собі купити все, що захочемо
Освіта	Яка у Вас освіта?	0 - Початкова (менше 7 класів); 1 - Неповна середня (менше 10 класів); 2 - РУ, ФЗУ, ПТУ після 7-8 класів; 3 - Повна середня, загальна (10-11 класів); 4 - СПТУ, ПТУ після 10-11 класів; 5 - Середня спеціальна (технікум тощо); 6 - Неповна вища (3 курси і більше); 7 - Повна вища
Інтернет домашній	Чи користуєтеся Ви Інтернетом у себе вдома?	0 - Ні; 1 - Так
Інтернет мобільний	Чи користуєтеся Ви Інтернетом за межами свого помешкання (в інших місцях)?	0 - Ні; 1 - Так
Робітник	Робітник, сільськогосподарський робітник	0 - Ні; 1 - Так
Службовець	Службовець (заняття нефізичною працею, для якої не вимагається вища освіта)	0 - Ні; 1 - Так
Спеціаліст	Спеціаліст (заняття нефізичною працею, для якої вимагається вища освіта)	0 - Ні; 1 - Так
Самозайнятий	Зайнятий індивідуальною трудовою діяльністю	0 - Ні; 1 - Так
Підприємець	Підприємець, господар своєї справи, фермер	0 - Ні; 1 - Так
Військовослужбовець	Військовослужбовець, службовець правоохоронних органів	0 - Ні; 1 - Так
Фермер	Веду домашнє господарство	0 - Ні; 1 - Так
Пенсіонер	Перебуваю на пенсії (за віком, через інвалідність)	0 - Ні; 1 - Так
Студент	Навчаюся (учень, студент)	0 - Ні; 1 - Так
Безробітний	Шукаю роботу (безробітний)	0 - Ні; 1 - Так

Маючи всі необхідні елементи, нами були побудовані рівняння бінарної логістичної регресії⁶ (див. табл. 3).

Таблиця 3.

Бінарна логістична регресія⁷ для залежних змінних: «Політична участь», «Політична неучасть», «Помірковано-протестна участь», «Громадянський активізм», «Електоральна участь», «Радикально-протестна участь»

	Політична участь	Політична неучасть	Помірковано-протестна участь	Громадянський активізм	Електоральна участь	Радикально-протестна участь
Авторитаризм	-0,548*	-0,051	-0,165	0,121	-0,375	1,289*
Патерналізм	-0,323	0,297**	-0,416*	-0,162	-0,358*	-1,684**
Політичний екстремізм	-0,009	0,204	0,342	-0,009	-0,259	-0,377
Донбас-конфлікт	-0,336	0,383**	-0,023	-0,233	-0,178	-0,334
Ставлення до РФ	-0,315	0,394*	0,506	-0,427	-0,317	0,591
Оптимізм	-0,072	0,131	0,496	-0,093	-0,473	0,380
Довіра Волонтерам	0,619*	-0,193	-0,243	0,330	0,330	0,499
Довіра ВР	-0,242	0,160	0,408	-0,373	-0,313	0,374
Довіра Президенту	-0,134	-0,127	0,136	-0,132	0,238	-0,578
Довіра Нац. Поліції	-0,405	0,072	-0,355	-0,588	-0,130	-1,080
Довіра Патруль. Поліції	0,781	-0,150	0,927***	0,966**	0,587	1,543*
Довіра Переселенцям	-0,385	0,100	-0,022	-0,139	-0,316	-0,952
Довіра Укр. ЗМІ	0,520	-0,235*	0,030	0,244	0,150	-0,426
Довіра Рос. ЗМІ	-1,260***	0,083	-0,172	-0,845***	-1,095***	1,472*
Довіра СБУ	-0,377	0,075	-0,816***	-0,068	-0,307	-0,085
Вікова група	0,526*	-0,122	-0,107	0,172	0,402*	0,493
Мова спілкування	-0,271	-0,059	1,120	-0,329	0,349	1,649
Національність	1,795	0,050	0,143	1,696*	2,022*	-1,350

⁶ Параметри по-замовчанню; для побудови рівнянь використовувався метод «Enter».

⁷ У таблиці наведені значення коефіцієнту регресії В; * – p<0.05, ** – p<0.01, *** – p<0.001.

Регіон проживання	-0,403	0,331	0,256	0,359	0,541	1,347
Конфесія	-0,412	-0,192	0,455	-0,409	-0,294	0,854
Розмір поселення	-0,010	0,078	-0,266	-0,049	-0,115	0,329
Тип поселення	0,658	-0,543	1,209*	0,279	0,738	-3,755
Доходи	-0,214	0,231	-0,045	0,119	-0,070	-0,411
Освіта	0,095	-0,078	0,001	-0,005	0,032	0,618
Інтернет домашній	-0,374	0,602*	-0,090	-0,225	-0,297	0,701
Інтернет мобільний	0,491	-0,879***	0,156	0,231	0,637	1,845
Робітник	0,459	1,313	-1,582	1,467*	0,347	16,761
Службовець	1,346	1,826**	-1,167	1,567*	0,735	-0,998
Спеціаліст	1,996	1,585*	-1,230	1,830*	2,245*	15,766
Самозайнятий	18,685	1,124	-1,718	1,653	19,561	18,455
Підприємець	20,126	0,701	0,210	20,853	1,511	-4,277
Військовослужбовець	-19,318	21,124	-19,186	-19,247	-20,488	1,576
Фермер	2,162*	1,432*	-1,776	2,796***	1,066	15,185
Пенсіонер	0,088	1,282	-2,154*	1,524	0,393	15,511
Студент	20,231	-0,735	0,555	21,417	20,339	18,769
Безробітний	1,741	1,615*	-1,912*	2,463**	1,540	17,349
Константа	2,618	-1,325	-1,161	0,089	1,870	-27,947
R ² Нейджелкерка	0,454	0,241	0,306	0,307	0,370	0,503
Класифікації %	94,7	68,6	90,6	87,3	90,1	98,5

Побудовані рівняння для різних залежних змінних відрізняються як прогностичною якістю (про що свідчать показники R² Нейджелкерка та відсотки правильно класифікованих об'єктів), так і значимістю незалежних змінних у детермінації кожної залежної.

Перейдемо до інтерпретації отриманих даних. У детермінації загальної політичної участі (активізму) значимість мають наступні фактори: недовіра до російських ЗМІ, відсутність орієнтацій на авторитарний політичний устрій, довіра до волонтерів, окрім того, значимими є чинники належності до старших вікових груп і робота у власному домашньому господарстві.

У детермінації політичної неучасті (абсентеїзму) значимими виявилися наступні чинники: відсутність можливості виходу в Інтернет за межами дому, наявність патерналістських орієнтацій, відсутність орієнтацій щодо консенсусу заради миру на Донбасі, робота службовцем. Менш значимими виявилися: орієнтації на зближення з Російською Федерацією, недовіра до українських ЗМІ, наявність удама виходу в Інтернет, відсутність роботи, зайняття спеціалізованою працею, і ведення домашнього господарства.

Перейдемо до інтерпретації результатів детермінації типів політичної участі. Для помірковано-протестної участі впливовими виявилися наступні детермінанти: недовіра до СБУ, проте наявність довіри до патрульної поліції, відсутність патерналістських орієнтацій, належність до міського типу населення, відсутність статусу безробітного або пенсіонера.

Для громадянського активізму значимими є наступні чинники: недовіра до російських ЗМІ, робота у власному домашньому господарстві, довіра до патрульної поліції та пошук нової роботи; окрім цього, до такої участі більш схильні робітники, службовці та спеціалісти, а також ті, хто визначає себе як росіянина за національністю.

У рівнянні «Електоральна участь» значимими виявилися наступні змінні: недовіра до російських ЗМІ, водночас визначення себе як росіянина, спеціалізована трудова діяльність, приналежність до старших вікових груп та відсутність патерналістських орієнтацій.

Для радикально-протестної участі детермінуючими є наступні чинники: відсутність патерналістських орієнтацій, проте наявність чітких прихильностей до авторитарного устрою, довіра до патрульної поліції та російських ЗМІ.

Аналіз перших двох моделей (які описують чинники формування рівня нерівності політичної участі) чітко демонструє вплив факторів ціннісних орієнтацій (індивіди із патерналістськими й авторитарними цінностями не схильні до політичної участі), чинників довіри до ЗМІ (ті, хто довіряє російським і не довіряє українським ЗМІ не схильні брати участь у політичному житті); схожим є вплив чинника ставлення до РФ (ті, хто бажає зближення України з РФ, не схильні до політичної участі). Важливим є чинник довіри до волонтерів (така довіра сприяє політичній участі), наявності ресурсних можливостей виходу в Інтернет (ті, хто не мають можливості користуватися інтернетом поза домом, схильні до політичного абсентеїзму). Впливовим виявився й чинник віку (до політичної участі більш схильні старші вікові групи). Окрім того, значимим є позиція з урегулювання конфлікту на Донбасі (ті, хто не бажає компромісу сторін, не схильні до політичної участі). Непрогностичними (проте значимими) є чинники професійної діяльності (особливо якщо зіставити результати із моделями типів політичної участі) – вочевидь, є обставини, здатні штовхати пасивних громадян на активну політичну участь.

Аналіз других моделей (які описують чинники відтворення типів політичної участі) демонструє такі тенденції: по-перше, громадяни із російською національною самоідентичністю є більш мобілізованими й згуртованими як у громадянській так і в електоральній участі. Крім того, простежується типаж радикально налаштованих громадян, які довіряють російським ЗМІ та бажають авторитаризму. По-друге, простежується взаємозв'язок практик громадянського активізму та структури професійної зайнятості: вочевидь, існує запит на зміну прийнятих «правил гри» у цих сферах діяльності. Загалом простежується впливовість факторів довіри до патрульної поліції, а також, як і в попередніх моделях, довіри до ЗМІ та специфіки ціннісних орієнтацій.

Підсумовуючи результати дослідження, можемо виділити наступне: усі побудовані рівняння не мають абсолютної прогностичної сили через недостатні значення R^2 Нейджелкерка, який слугує показником частки пояснення дисперсії. Проте завданням даного дослідження була перевірка самого факту впливу показників вищевикладених теоретико-методологічних моделей на рівень політичної участі населення в реаліях українського суспільства, а не пошук вичерпного переліку таких детермінант: такі пошуки можуть бути здійснені в подальших розвідках цієї проблематики. Загалом, серед усіх моделей, трохи більшу пояснювальну можливість продемонстрували чинники довіри й ціннісних орієнтацій, ніж стратифікаційні та ресурсні чинники; не підтвердилася значимість чинників соціально-психологічної та соціально-економічної моделей.

Тож, для зменшення нерівності політичної участі можна висунути наступні рекомендації: по-перше, сприяти поширенню демократичних та активістських (громадянських) цінностей серед населення (особливо серед молоді та мешканців сіл); по-друге, сприяти розвитку довіри до державних інституцій, українських ЗМІ, громадських та волонтерських організацій; по-третє, виробити нові політики взаємовідносин із російською національною меншиною; по-четверте, сприяти розповсюдженню мобільного Інтернету (очевидно, що мобільність можливості виходу в Інтернет сприяє політичній участі). Крім того, повинна бути чітка політика відносин із Російською Федерацією та вирішення конфлікту на Донбасі.

ЛІТЕРАТУРА: 1. Бабенко С. С. Соціальне сприйняття життєвого успіху: соціокультурна проекція соціальних нерівностей / С. С. Бабенко // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. – 2012. – № 999, Вип. 30. – С. 99-107. 2. Савельєв Ю. Б. Участь як прояв соціального включення в процесі модернізації: Україна в європейському контексті (1999-2010 рр.) / Ю. Б. Савельєв // Український соціум. – 2013. – № 2. – С. 77-98. 3. Инглхарт Р. Модернизация, культурные изменения и демократия: Последовательность человеческого развития / Р. Инглхарт, К. Вельцель. – М.: Новое издательство, 2011. – 464 с. 4. Куценко О. Д. Суспільство нерівних. Класовий аналіз нерівностей в сучасному суспільстві: Спроби західної соціології / О. Д. Куценко. – Харків: Вид. центр Харк. ун-ту, 2000. – 316 с. 5. Красин Ю. А. Социальное неравенство как политическая проблема / Ю. А. Красин // Полития. – 2007. – №2. – С. 83-91. 6. Armingeon K. Social Inequality in Political Participation: The Dark Sides of Individualisation / K. Armingeon, L. Schadel // West European Politics. – 2015. – Vol. 38, №1. – P. 1-27. 7. Parsons T. The system of modern societies / T. Parsons. – N. J.: Prentice-Hall, 1971. – 152 p. 8. Dahrendorf R. Democracy and modernity: notes on the European experience / R. Dahrendorf // Democracy and Modernity / S. N. Eisenstadt. – Leiden, 1992. – P. 15-19. 9. Полторак В. А. Політична стратифікація сучасного демократичного суспільства та соціально-політичні групи / В. А. Полторак // Вісник Одеського національного університету. Соціологія і політичні науки. – 2013. – Т. 18, Вип. 2(18). – С. 131-140. 10. Смольянов Г. И. Социальная депривация как фактор политического неравенства / Г. И. Смольянов // Государственное и муниципальное управление. Ученые записки СКАГС. – 2015. – №4. – С. 255-258. 11. Липсет С. Сравнительный анализ социальных условий, необходимых для становления демократии / С. Липсет, С. Кен-Рюн, Дж. Торрес // Международный журнал социальных наук. – 1993. – №3. – С. 5-33. 12. Резнік О. С. Пояснювальні можливості теоретичних підходів до вивчення чинників громадянських практик / О. С. Резнік // Український соціум. – 2009. – № 4 (31). – С. 150-159. 13. Савельєв Ю. Факторы и взаимосвязь политического, гражданского и социального участия в европейских обществах / Ю. Савельєв // Социология: теория, методы, маркетинг. – 2014. – № 3. – С. 56-72. 14. Куценко О. Д. Сохраняют ли значение классовые основания политического участия? / О. Д. Куценко // Социология: теория, методы, маркетинг. – 2006. – № 3. – С. 92-115. 15. Lipset S. Cleavage Structures, Party Systems and Voter Alignments / S. Lipset, S. Rokkan // Consensus and Conflict: Essays in Political Sociology. – New Brunswick: Transaction Publishers, 1985. – P. 113-186. 16. Verba S. Participation and Political Equality: A Seven-Nation Comparison / S. Verba, N. Nie, J. Kim. – New York: Cambridge University Press, 1978. – 420 p. 17. Dahl R. Who governs?: Democracy and power in an American city / R. Dahl. – New Haven: Yale University Press, 1961. – 355 p. 18. Almond G. The Civic Culture: Political Attitudes and Democracy in Five Nations / G. Almond, S. Verba. – Princeton: Princeton University Press, 1963. – 574 p. 19. Klandermans B. Mobilization and Participation: Social-Psychological Expansions of Resource Mobilization Theory / B. Klandermans // American Sociological Review. – 1984. – Vol. 49. – № 5. – P. 583-600. 20. Brady H. Beyond SES: A Recourse Model of Political Participation / H. Brady, S. Verba, K. Schlozman // American Political Science Review. – 1995. – Vol. 89. – № 2. – P. 271-294. 21. Патнам Р. Творення демократії. Традиції громадянської активності в сучасній Італії / Р. Патнам. – К.: Основи, 2001. – 302 с. 22. Milbrath L. Personality Correlates of Political Participation / L. Milbrath, W. Klein // Acta Sociologica. – 1962. – Vol. 6. – №1. – P. 53-65. 23. Лисеєнко Е. В. Политическое участие населения Украины: особенности, характер, формы / Е. В. Лисеєнко // Методологія, теорія та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства. – 2010. – Вип. 16. – С. 281-284.